

MUZSIKÁLÓ NAGYVILÁG

Király Katalin

Ének-zene

10. osztály

Mozaik Kiadó – Szeged, 2013

A magyar népzene

A magyarok eredete

„A magyar zene kialakulásának útja nem lehet más, mint a nyelvé, a népé. Amerre járt, amint nőtt a nép, a zenéje vele járt, ami hatott a nyelvre, hatott zenéjére is.”

Kodály Zoltán

Ligeti Antal: Anonymus

Múltunk felfedezéséhez, megértéséhez elengedhetetlenül szükséges nemzetünk eredetének vizsgálata, ismerete. A középkori íróknak köszönhetően betekinthetünk a magyar nép eredetének történetébe:

XI. század: feltételezett őskronika (elveszett);

Anonymus: „Gesta Hungarorum” – „A magyarok cselekedeteiről”;

Ákos mester budai prépost V. István-kori krónikái;

Kézai Simon: „A magyarok története” – kivonatos geszta;

Budai Krónika a XIII–XIV. század fordulójáról;

Képes Krónika – XIV. századi, 147 miniatúrát tartalmazó gyűjtemény, amelyet I. Lajos megbízásából másoltak a budai királyi udvarban.

geszta: viselt dolgok, tettek. A középkori történetírás egyházi, illetve udvari műfaja.

Anonymus, Béla király egykori jegyzője, 1200 körül írhatta a magyar honfoglalásról szóló regényes elbeszélését. Feltehetően Péter mester óbudai prépost személyére utal a műben szereplő **P. mester** rövidítés. Anonymus valószínűleg párizsi tanulmányai során ismerte meg a geszta műfaját. Munkájának forrásaként az 1066 körül keletkezett őskronikát s a szájhagyomány útján fennmaradó mondákat, hagyományokat használta. Gyakorta saját fantáziájával egészítette ki vagy fejezte be az egyes történeteket. A névadás nem állt tőle távol, Zobor vezér nevét például a Zobor-hegy (Nyitra mellett) elnevezéséből vette át. A zobor szláv szó (szbor), gyűlést jelent. Anonymus történelmi jelentőségű munkájának irodalmi értéke is vitathatatlan.

Kézai Simon, IV. (Kun) László király udvari papja, 1283 körül folytatja Anonymus gondolatát, amikor leírja, hogy **közös őstől erednek a hunok és a magyarok**, továbbá utal arra, hogy az Árpádok Attilától származnak.

Nagy Kaspi-tengertől egy kőhajtásnyira
Élt egy öreg ember s két szép legény fia.
Egymáshoz hasonlók a megszólalásig:
Hunor volt az egyik, Magyar volt a másik.

Egyszer, hogy vadásztak rengeteg erdőbe,
Hófehér gímszarvast vettek üldözőbe.
Hajszolták napestig árkon át, bokron át,
De bizony csak bottal üthették a nyomát.

A sötét erdőben világosság látszott,
Alán királylányok ropták ott a táncot.
Muzsikaszó mellett a deli leventék,
Király két leányát feleségül vették.

Aztán, mint forgószelel, haza elvágtattak,
Otthon sátrat vertek, nagy lakomát csaptak,
Sok-sok gyermekükből sok-sok száz év múlva
Két gyönyörű nemzet indult vándorútra.

Hun nép lett a Hunor-ivadékok neve,
Magyarnak magyar lett fia, lánya, menyé.

Hunor és Magor

Mondáink szerint két őshazáról beszélhetünk:

1. Csodaszarvas monda: finnugor ág

erdős területen – Hunor és Magor

Ménrót és Eneth ősanya fiai Hunor és Magor (Magyar) szüleiktől külön sátorban éltek. Egy vadászat alkalmával az üldözöbe vett szarvas eltűnt előlük a maeotisi (Azovi-tengeri) ingóványban. Keresgélés közben látták, hogy ez a terület élővilágában rendkívül gazdag. Apjuktól engedélyt kérve letelepedtek s mintegy öt éven át éltek e helyen. Később egy portyájuk során rátaláltak

Bélár király fiainak feleségeire, akik éppen a kürt ünnepén táncoltak. Élve az alkalommal, elfogták és magukkal vitték az alánok fejedelmének, Dulának két lányát. Az egyiket Hunor, a másikat Magor vette feleségül. Így a hunok és a magyarok valamennyien ezektől az asszonyoktól származnak, s végül egész nemzetséggé nőttek.

László Gyula: Hunor és Magor

Turulmadaras hajkorong
(Rakamaz)

2. Turulmonda: törökös ág – füves pusztákon – Emese álma

Ügyek felesége, Emese, várandóságának idején álmában találkozott egy turulmadárral, az Árpád-nemzetség totem-madarával, amelynek üzenete az volt, hogy fiától dicső királyok (Árpád) születnek majd. Innen ered az Álmos név (az álom szülöttje). Neve latinul szentet is jelent.

A magyar zene kezdete a finn-ugor és mongol-török törzsek egymás mellett élésének idejére tehető, megközelítőleg időszámításunk első évszázadaira.

mari-cseremisiz nd.

Fo - lyik a víz —, áll a part —,
Fo - lyik a víz —, áll a part,
El - me - gyünk in - nen, ma - rad még más —,
El - me - gyünk in - nen, ma - rad más.

Vikár László kutatásokat végzett a cseremiszek (marik), a votjákok és a csuvasok körében. A magyar népzene régi stílusú dalaihoz a cseremiszek énekei hasonlítottak legjobban. A marik a Volga környékén, a Gorkij és Kazány közti területen élnek, amelynek központja Joskar Ola (Szombathely testvérvárosa).

2. Úgy élünk itten, mint a madárka,
Úgy élünk itten, mint madár,
Meleg fészkeben többi madárral,
Meleg fészkeben kismadár.

3. S ahogy születünk, elválnunk majd,
S ahogy születünk, elválnunk,
Marad a név, de mi elmegyünk,
Marad a név, s mi elmegyünk.

ford.: Raics István

Kodály Zoltán, egy kelet felé tartó utazása során csodálkozott rá arra, hogy a távoli népek dalai mekkora hasonlóságot mutatnak a mi ősi énekeinkkel. Ennek az élménynek köszönhetően végeztek Bartók Bélával összehasonlító zenetudományi kutatásokat. Az eredmény igazolta régi stílusú népzeneink ázsiai eredetét, rokonságát.

„A magyar népzene minden olyan jelenségét, aminek sem az európai, sem a környező népek zenéjével kapcsolata nincs, keleti eredetűnek, vagy régi gyökerekből itt támadt újabb fejleménynek kell tartanunk.”

Kodály Zoltán

A rokonságra példa a „**Kalapom a Tiszán úszkál**” kezdetű nyitrai népdal, melynek egy mari dallammal való összehasonlítását végezte el a népzene-kutató.

Kalapom a Tiszán úszkál, Subám zalog a bí-ró-nál. De a szívem itten döbög, Forró lángja feléd lobog.

Puro tarjet boktenet-yân šiümet-kâlet möldâldeš osal tarjet boktenet-yân, šiümet-kâlet kürlâlêš

2. Fúj, süvölt a Mátra szele,
Üngöm, gatyám lobog bele,
Kalapom is elkapta már,
Tiszába vitte a tatár.

3. Habos sárga csikóm nyaka,
Ujjnyi vastag a por rajta,
Meg ne utálj, kedves rózsám,
Hogy oly sötét, poros orcám.

Vágfurkasd (Nyitra m.), Kodály Zoltán; Czuczor Gergely szövege

Avar fülbevaló

Szabolcsi Bence a *Népzene és történelem* című munkájában (1954) megállapítja: „A dallam – változandósága ellenére – legalább olyan hosszú életű, legalább olyan maradandó, mint a szó vagy a régészeti és antropológiai lelet, tehát összehasonlítás útján ugyanígy következtethetünk belőle népek és kultúrák régi összetételére, kapcsolatára és vándorlására, mint a nyelvből vagy az ásatások anyagából.”

Szíjvég
(VII. sz. eleje)

Bikafejes ivócsanak
(Nagyszentmiklós)

Galgóci tarsolylemez

Szíjra húzható
ivóedény

Hun diadém (ékköves fejdísz – V. sz. eleje)

Asszonyt és sast
ábrázoló korsó

Elmegyek, elmegyek

Parlando

El - me - gyek, el - me - gyek, Hosz - szú út - ra me - gyek,
Hosz - szú út po - rá - ból kö - pö - nye - get ve - szek.

2. Búval és bánattal
Kizsinóroztatom,
Sűrű könnyeimmel
Kigomboztattatom.

3. Fúdd el, jó szél, fúdd el
Hosszú útnak porát,
Hosszú útnak porát,
Az én szívem búját.

Kászoni mpér (Csík m.), Kodály Zoltán

A fenti dal, énekbeszéd jellege által, a gregorián zenével mutat rokonságot. Kifejezőereje a **tartalom** és a **forma** összhangjában rejlik. Az egyetlen kvintugrás lefelé a bánat zenei kifejezője. A felfelé lépegető motívum az élet lehetőségébe vetett hitet fejezi ki. Érdekes a második dallamsor első hangján való elidőzés, amely a döntés utáni elszántságot erősíti meg.

Kodály Zoltán a **Székely fonó** című daljátékának elején szólaltatja meg ezt a népdalt.

Őszi szél fúj

Ő - szi szél fúj a he-gyek-ről, Megbocsáss már minde-nek - ről!
É - des ró-zsám ab-la-ká - ba', De so-kat áll - tam hi - á - ba.

2. Nem megyek én innen messze,
Fészket rakok, mint a fecske.
Megbélelem két karommal,
Megtapasztom csókjaimmal.

3. Anyám, anyám, édesanyám,
Édes, felnevelő dajkám,
Ha vétettem, megbocsássad,
Könnyeidet ne hullassad.

E népdalunk értékét a tiszta csengésű pentaton dallamvilág és a szöveg költőisége fokozza.

A dallam három meghatározó érzelmet fejez ki:

- csalódás – elmúlás (hangulatát az őszi szél jeleníti meg);
- beteljesült boldogság, szerelem – fészekrakás, családalapítás;
- búcsúzás, bocsánatkérés – elszakadás a szülőktől, testvérektől.

Az érzelmek hullámszerűsége a lassan ereszkedő dallamív csitítja.

A dal ritmikai különlegessége az első és harmadik sor szimmetrikus mozgása.

„A népdal a népi műveltség csúcsa s döntő bizonyossága a nép egységes, eleven kultúrájának.”

Kodály Zoltán

Dunántúli harangláb

Az új népdalstílus

Tempo giusto

Tanakajdi, tanakajdi templom te - te - jé - re,
 Rá-szál - lott a var - jú fe - ke - té - be',
 Két szár - nyá - val mindig csak azt lebeg - te - ti,
 Volt szeretőm, barna legény, el köllött felej - te - ni.

2. Tanakajdi, tanakajdi templom kapujába',
 Lehullott az akácfa virága.
 Valahányszor megyek, megyek el előtte,
 Mindannyiszor, kisangyalom, csak te jutsz
 eszembe.

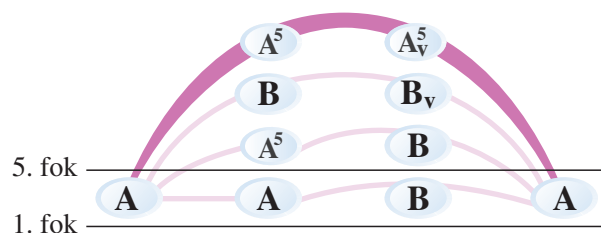
3. Tanakajdi, tanakajdi templom kapujába',
 Leesett a kalapom a sárba.
 Gyere, rózsám, vedd fel, vedd fel a kalapom,
 Ha az ősszel házasodom, te leszel a párom.

Tanakajd (Vas m.), Békefi Antal

Bartók Béla szerint „az új stílusú népdal kétséget kizárólag sajátos magyar alakulat”.
 Kutatásai azt igazolták, hogy a népdalok új stílusa a XIX. században született és virágzott.

Szabolcsi Bence (1899–1973) zenetörténész, a református kollégiumok melodiáriumainak (énekes gyűjtemény) anyagából kiindulva, a XVIII. század közepétől számítja az új stílus kialakulását. A diákok által lejegyzett dallamok többsége eltér a régi stílus ötfokúságától és ereszkedésétől. Az új hétfokú énekek boltíve, visszatérő szerkezete és táncos lüktetése újszerű világi dalkultúrát hozott létre.

Kodály Zoltán munkája révén felállított leggyakoribb típusok és jellemzők:

A változatos hasonlóságot Kodály népművészeti példával illusztrálja:
 „...a mezőkövesdi kötény hímzése messziről mind egyforma. Mégis, sok ezre közt sem találunk két egészen egyezőt...”

- dallamvonala **kupolás** (kvintváltással vagy szabadjárásúan);
- szerkezete **visszatérő**;
- a harmadik sor a legváltozatosabb, ritmikai és dallami **bővüléssel**;
- négy **hosszabb sor**, magas szótagszámmal: 6–25;
- gyakori a szöveghez **alkalmazkodó** ritmus és a **váltakozó** ütem;
- ambitusa főleg **oktáv**;
- hangsora **hétfokú**, néha pentaton fordulattal;
- éneklési módja melizma (hajlítás) és ornamentika (díszítés) nélküli;
- előadásmódja táncos jellegű **tempo giusto** (feszesen).

Tempo giusto

Vé - gig men - tem a tárkányi, se j, haj, fő - ut - c án,
Be - te - kin - tet - tem a ba - bám ab - la - k án.
Ép - pen ak - kor ve - tet - te meg paplanos ágyát,
Roz - ma - ring - gal söpörte ki pingált szobá - ját.

Muskátlis ablakpár

2. Barna kislány bele-belenéz a tükörbe:
Édesanyám, jól vagyok-e kifestve?
Jól vagy, lányom, nem látszik meg rajtad
a szeplő,
Már minálunk te leszel a bálban az első.

3. Egy tányéron kilenc alma, se j, haj, de piros,
A legénynek lányhoz járni nem tilos.
Hogyha tilos, még akkor is, se j, haj, eljárna,
Míg egy igaz szeretőre, se j, haj, találna!

Felsőtárkány (Heves m.), Vikár Béla

A lépegető ritmikával induló dallam első nagyobb lépése a **szext**, majd a második ütem **kvartja** a hozzá tartozó „sej, haj” hangulatfokozó szöveggel feszes lüktetésű **legényes** énekre, táncrea utal. Az életszerúséget emeli a falu nevének kiénekelése.

A második sor végén a **mi** hangon záró **dallam nyitottsága** szinte **követeli** a megnyugvó **zenei választ**.

A harmadik sor utolsó üteme kedvesen **bővül**: lehetne egyszerűen **m-d** (ágyát), helyette a huncut-ságot rejtő **m-m-ri-m-d** (paplanos ágyát) szólal meg.

A negyedik sorban megjelenő **rozmaring** gyakran hallható más népdalaink szövegében is.

Virágszimbólumok a magyar népdalokban

Rozmaring: vallomás és összetartozás.

Rózsa: a kiválasztott kedves megszólítása.

Bokréta rózsából: feltétel nélküli érzelmek.

Zsály és **tulipán:** a szerelem szimbóluma (a tulipán elnevezése a török fejviselethez, a turbánhoz köthető).

Az első tulipánt egy Busbegg nevű török hozta be Magyarországra 1554-ben, amikor Tinódi Egerben élt.

Cidruska, citrus (ciprus = fenyő): figyelmességet jelent.

Iglice (lila virágú cserje): a gyógyulás, gyógyítás jelképe.

Kender: az örömmel végzett munka kifejezésének szava.

Az érzelmeiben oly gazdag falusi ember nem véletlenül énekelt önfeledten a kedvesének a virágok nyelvén, hiszen a természet adta a megélhetését és a boldogságát.

Székely varrottas

Erkel Ferenc: Hunyadi László

Székely Bertalan: V. László és Cillei Ulrik

Háromfelvonásos opera, 1844. V. László király nagybátyja, Cillei Ulrik merényletet tervez Hunyadi János két fia (László és Mátyás) ellen. A terv nem sikerül, Cilleit a nemesurak megölik. A király látszólag megbocsát, de valójában a Hunyadiakat okolja nagybátyja haláláért. A király szemet vet Hunyadi László kedvesére, Gara Máriára. A lány apja, Gara nádor szívesebben látná lányát a király oldalán, ezért javasolja a királynak, hogy árulással vádolják meg a Hunyadiakat. Lászlót börtönbe zárják, ahonnan nem szökik meg, mert bízik a királyban. Hunyadi Lászlót végül vérpadra állítják.

A mű legjellegzetesebb **zenei részei**:

Nyitány – amely az egész operán végigvonuló vezérmotívummal indul (m-ri-m-f-m-ri-m-f-m-d), s amit bátran nevezhetünk az első magyar szimfonikus költeménynek;

Meghalt a cselszövő – az 1848-as események során tömegdalként énekeltek;

A Palotás zenei témája – hangszeres apparátusa vonósokból, fúvósokból és a táncos karaktert erősítő üstdob és csörgődobok együtteséből áll;

Áldjon meg Isten, hős bajnokom – Hunyadi László és Gara Mária búcsúzó áriájának témája;

A **Gyászinduló** zenéjével kísérik az alabárdosok (hosszú nyelvű, szűrő fegyvert használók) a vesztőhelyre Hunyadi Lászlót.

A mű dalaira jellemző **románcos hangvétel** egyik szép példája **Mária áriája**, amelyben a szinkópák lüktetése érzékelteti a verbunkos örökséget:

Mi é - gi báj ez, mi pil - la - nat, he - vül a vé - rem
e - rem da - gad, ka - rom - ba zá - rom sa - já - to - mat,
lel - kem - ben az üdv for - rá - sa fa - kad.

A szinkópás fordulat már korábban, a népies műdalban is jelen volt.

Mária a nemzeti líra magaslatába emelkedik, amikor a szerelemről, az önfeláldozásról énekel:

Áld - jon az Is - ten, hős bajno - kom, Meg - lát - juk egymást túl a sí - ron.

Erkel Ferenc zeneileg és tartalmilag kifejezően kezelte **áriáinak** hangvételt, melyek minden esetben **karakterábrázoló** célt szolgáltak.

Hunyadi László ábrándos, szerelmi hangja:

Vég - re pár pil - la - nat kö - rőd - ben len - ni, é - des Má - ri - ám!

Hunyadi László magabiztos, **verbunkos motívumokkal** gazdagított **áriája**:

Oh, nyílt ka - rodból, oh szent szabadság, miként szakít ki a gonoszság?

Erkel Ferenc operájában a mindenkori nép hangján megszólaló **kórus** (tömegdal) szerepe **megerősödött**:

Har - sogj ö - rördalt, víg nászse - reg, ős nagy Bu - dát, hogy ren - dít - se meg!

A Hunyadi László című mű a forradalmi évek hősi-lírai-nemzeti operája.

„Ha van a magyar zenének jövője, ha a zeneművészetben magyar iskoláról, magyar stílusról valaha szó lehet a polgárosodott népek között, úgy annak megalapítását a Hunyadi László szerzőjének fogja köszönni nemzetünk. Erkel Ferenc zsenialitása megmutatta, miképp lehet európaivá emelni a csárdák gyönyörű melódiáit. Erkel tette az első talpkövet ama szilárd alapzatba, melyre épülend egykor a magyar zenedicsőség valhallája...”

Petrichevich Horváth Lázár – Honderű

A Hunyadi László áriájának zenei és szöveges részlete üzenetként is értelmezhető a jövő nemzedék számára:

Fel a pogány e - lőtt, tö - röld le könnyedet!

A Hunyadi László partitúrájának díszkiadása, 1896

Maria Wodzinska:
F. Chopin, akvarell – 1826

Fryderyk Chopin (1810, Zelazowa Wola – 1849, Párizs)

„Senkit sem lehet hozzá hasonlítani: egyedül ragyog és egyedül-
álló csillag a művészet egén. Ellágyulásai, kegyessége, könnyei,
energiái és kitörései egyedül az övéi. Isteni arisztokrata ő.”

Liszt Ferenc

A lengyelek legnagyobb romantikus muzsikusa – **komponista** és **zongoraművész** – Varsó mellett született. Apja francia származású nyelvtanár, anyja tehetséges lengyel zongorista és énekes volt (*Frédéric, Fryderyk*). A gyermek Chopin 8 éves korától kezdve adott hangversenyeket, s közben a **varsói konzervatóriumban** végezte tanulmányait.

Bécsbe kerülve számos pártfogó támogatását élvezte. Később München, Párizs, Lipcse és Anglia következett, ahol a szakmai kritika és a közönség elismerő szavakkal üdvözölte a mestert.

Egy bécsi koncertje után így fogalmazott: „Majdnem egybehangzóan állapítják meg, hogy túl könnyedén, illetve túl gyengéden játszom az itteni közönség ízlése számára. Túlságosan hozzászórtak az itteni virtuózok dübörgéséhez, de a nőknek tetszik a játékom.”

A párizsi korszakában számos **lengyeles kompozíciója** született meg. A szellemi élet központjában többek között V. Hugo, Balzac, Dumas, Heine, Delacroix, Rossini, Berlioz, Liszt tartozott Chopin baráti körébe, akiket a romantika és a szabadság hirdetése kötött össze.

27 évesen találkozott nagy szerelmével, George Sand-nal. Ekkor komponálta remekműveinek sorozatát: **Huszonnégy prelúd – op.28**. Az írónővel való szakítás (9 év után) megtörte, s tovább súlyosbodott tüdőbetegsége. Bánatát fokozta, hogy a történelmi viszontagságok miatt nem térhetett vissza szülőföldjére: „Már alig emlékszem arra, hogy miként énekelnek a hazámban.” 1849. október 17-én bekövetkezett halála után a Père-Lachaise temetőben temették el, szívét azonban – a végakarátának megfelelően – Varsóban, a Szent Kereszt templomban helyezték el.

Chopin mint komponista és előadóművész, a zongorát helyezte alkotómunkája középpontjába.

Két zenekari koncertjén kívül szinte minden jelentős művét zongorára írta: *szonáták, mazurkák* – 3/4-es lengyel népi tánc; *polonézok* – hármás lüktetésű, lengyel nemesi tánc; *keringők* – a párizsi szalonok légkörét idéző romantikus tánc; *nocturne-ök* – személyes hangú éjszakai muzsika; *scherzók* – gyors tempójú, tréfás, lendületesen virtuóz zene; *etűdök* – briliáns technikát igénylő műfaj (a c-moll „Forradalmi” etűdöt Liszt Ferencnek ajánlotta); *prelűdök* – J. S. Bach **Wohltemperiertes Klavier** c. kötetének darabjai alapján készült komor hangvételű művek; *impromptuk* (4) – a romantikus improvizálás jegyében.

Fryderyk Chopin műveinek formája, fényes díszettsége, kromatikája és lengyel hangja indította útjára a forradalmi jellegű népies romantika hódítását.

F. Chopin sírja a Père-Lachaise temetőben

a-moll mazurka

§-tól ◊-ig

A mazurkát mint táncot, a leggyakoribb lelőhelyéről, a Mazuri-tavak vidékéről nevezték el. **Zenéje** nem népi dallamokból ered, hanem a szerző saját kompozíciója.

A mazurkák ritmikai jellegzetessége a művön végigvonuló ostinato-szerű lüktetés: | |

„Az igazi lengyel mazurka, amelyet Chopin úr élénk tár, sajátos jelleget hordoz. Kifejezi a borús melankóliát és a szélsőséges öröm érzését, s megfelel szerelmes és harci dalnak.”

Bellini (olasz operakomponista, 1801–1835)

E-dúr etűd

Lento (lassan)

A háromrészes A-B-A formájú etűd egy énekszerű, kromatikában gazdag dallamot vezet végig. Ismereteink szerint az etűd a technikai gyakorlatok műfaja, azonban Chopin esetében személyes üzenetet is hordoz, ezért már hangversenytermekben is előadható.

„Chopin műveiben az etűdöt mindenhol és sehol sem találjuk meg. Mindenhol: mert ahol a hangjegyek összesűrűsödnek, ahol a futamok örvendenek és panaszkodnak, ahol a basszusok széles ívei az örök vágyról beszélnek, ott egy titkos etűd nevet ránk. Sehol: mert ennek a mesternek hallása, ujjai és idegei nem ismerték a technika ördögének eljegyzett, száraz etűd fogalmát. Olyat ő nem tudott alkotni. A benne élő géniusz nem tűrte a hasznosnak és a szépnek szétválását.” – Várnai Péter (szakíró)

Heinrich Heine szavai a zeneköltő Chopinről: „Lengyel hazája a nemes érzékenység képességével és történelmi türelmével ajándékozta meg. Franciaországnak köszönheti a kifejezés könnyed eleganciáját és báját, Németországnak álomszerű mélységét, a természetből kapta karcsú, tetszetős, kissé beteges külsejét, a legnemesebb szívet és – zsenijét.”

Auguste Charpentier:
George Sand portréja

Bartók Béla színpadi művei

A kékszakállú herceg vára

Egyfelvonásos, kétszereplős opera, 1911.

Kékszakállú mondája a XVII. század óta **19-féle feldolgozásban** ismeretes.

Ady Endre A fehér vár asszonya című versében így fogalmazott:

1. A lelke ódon, babonás vár,
Mohos, gőgös és elhagyott.
A két szemem, ugye, milyen nagy?
És nem ragyog és nem ragyog.	3. Örökös itt a lélekjárás,
A kripta-illat és a köd.
Árnyak suhognak a sötétben
S elátkozott had nyöszörög.
2. Konganak az elhagyott termek,
A bús falakról rámered
Két nagy, sötét ablak a völgyre.
Ugye, milyen fáradt szemek?	4. Csak néha, titkos éji órán
Gyúlnak ki e bús, nagy szemek.
A fehér asszony jár a várban
S az ablakokon kinevet.

A **Balázs Béla** szövegére készült opera cselekmény nélküli folyamatos **dialógus**. A szólisták éneke többnyire népzenei elemekre épül: **recitativók** és **parlandók**. A zenekar a lélek vívódását és a lebegő hangulatot illusztrálja. Színházi előadás esetén a **fényeffektek** (hatások), amelyeket Balázs Béla pontosan meghatározott, megteremtik a **zene és szöveg összhangját**.

A mű alaptörténete: Judit – családja akarata ellenére – a rossz hírű Kékszakállút választja férjéül. A herceg várába lépve 7 bezárt ajtót talál. Mindent meg akar tudni a férfiről, és ez a végzetét jelenti. Az ajtók kinyitásával fény derül a férfi titkaira, bánatára, de Judit már nem vigasztalhatja meg, mivel ő is az előző asszonyok sorsára jut. Így a herceg ismét magányra van ítélve.

A mű felépítése: **előjáték** és **7 jelenet** (vár = férfilelek, ajtók = tulajdonságok).

Előjáték: a herceg próbálja visszatartani kedvesét:

Bartók Béla

Ez a Kéksza-kál-lú vá - ra! Nincsen ab-lak! Nincsen er-kély!

1. ajtó: *Kínzókamra* – a kegyetlenség szimbóluma
2. ajtó: *Fegyveresház* – a küzdő férfi bátorsága, kitartása
3. ajtó: *Kincseskamra* – a jóság és lelki gazdagság jelképe
4. ajtó: *Virágoskert* – előzékenység, gyengédség
5. ajtó: *Kékszakállú birodalma* – hatalom, tulajdon
6. ajtó: *Könnyek tava* – kilátástalanság, reménytelenség

Bartók Béla

Csendes, fehér ta-vat lá-tok, Mozdulat -lan fe-hér ta-vat.

7. ajtó: **Régi asszonyok terme** – az emlékek már senkivel nem oszthatók meg.

Kékszakállú himnikus hangja: „*Sok kincsemet ők gyűjtötték. Virágaim ők öntözték, Birodalmam növesztették, Övék minden, minden, minden.*”

Az elszakadást sejteti, hogy minden ajtó mögött látható a vér, amelyet Bartók a zenekar hatalmas erejű **disszonanciáival** érzékeltet. Bartókot valószínűleg azért ihlette meg a szöveggönyv, mert hasonlóságot talált Kékszakállú és bezárkózásra hajlamos énje között.

Bartók Béla: A fából faragott királyfi

Egyfelvonásos táncjáték Balázs Béla szövegére, 1914.

Bartók Béla: A fából faragott királyfi – bábéoadás

„A kékszakállú herceg vára című opera konstruktív (haladást szolgáló) ereje még jobban érvényesül, ha utána A fából faragott királyfit halljuk. A táncjáték az opera vigasztalan adagióját egy játékos, mozgalmallegro ellentétével egyensúlyozza. A kettő együtt, mint egy óriási szimfónia két tétele, simul egybe. S akik Bartók fő eredményének az atonalitást tartják: ugyan vegyék már észre, hogy mind a két műnek visszatérő alaphangneme van, akárcsak egy-egy Mozart-operának.”

Kodály Zoltán

A fából faragott királyfi témája: a szerelmesek meseszerű fordulatokkal, sikeresen hártották el a boldogságuk útjában álló ellenséges erőket.

A mű formai felépítése	
A A természet ébredése. A királyfi szerelemre lobban, de küzdelme a beteljesülésért eredménytelen marad.	B A királykisasszony és a fabáb páros tánca. Alapritmusa: $\frac{2}{4}$ γ γ γ γ □ □ □
C A királyfi bánata és magánya: menedék a természetben.	
A A királykisasszony és a fabáb páros tánca.	B A királykisasszony boldogsága.

Bartók Béla: A csodálatos mandarin – 1919

Egyfelvonásos pantomim Lengyel Menyhért szövegére.

A cselekmény helyszíne egy apacstanya. Az apacsok (csavargók) arra kényszerítenek egy fiatal lányt, hogy csábítson fel magához férfiakat, akiket majd ők kirabolnak. Két szegény kirabolt ember után egy gazdag kínai következik, aki beleszeret a lányba. Az apacsok nehezen tudnak elbánni a mandarinnal, aki végül meghal.

A három színpadi mű közül a pantomim zenéje a legdinamikusabb.

Bartók művészete továbbvitte Wagner költői világát, meg erősítve a zene és szöveg egységét.

Jelenet A csodálatos mandarinból.
Jurónics Tamás koreográfiája

Fejezetek

A dalok betűrendes mutatója

I. Ünnepek, ünnepélyek

Boldogasszony anyánk – <i>népének</i>	7	Keljetek fel álmotokból	33
Elindult már Kossuth is – <i>Bárdos L.</i>	10	Kicsi madár, jaj, de fenn szállsz	38
Este jött a parancsolat – <i>katonadal</i>	8	Kis gerice madárka	23
Kívánjatok békét Jeruzsálemnek – <i>Szőnyi E.</i> ...	5	Lement a nap, nincs már meleg	31
Millenniumi himnusz – <i>Varga L. feld.</i>	6	Leszedik a szőlőt október után	52
Mind hősök voltak ők – <i>Gárdonyi Z.</i>	9	Megkötöm lovamat	25
Nemzeti fény – <i>Bárdos L. - Kölcsey F.</i>	12	Megkötötték nekem a koszorút	48
Ütik a rézdobot – <i>katonadal</i>	8	Mikor gulyáslegény voltam	41

II. A magyar népzene

Adjon az Úristen ennek a házigazdának	34	Nem anyától szül' tem	42
A dudari utcán foly a víz	19	Nem messze van ide Kismargita	36
A gyulai kert alatt – <i>Bartók B. feld.</i>	46	Őszi szél fúj a hegyekről	17
Akkor szép az erdő, mikor zöld	42	Ragyog az égen egy csillag	34
A leány se löhet mindig viola	49	Repülj, madár, repülj	39
A Nád Jancsi csárdába' van	37	Rózsa Sándort hat zsandár kíséri	36
Apám Isten Kakukkja	39	Széles a Piova vize	51
A pünkösdek jeles napján	31	Szőlővessző, venyige	19
A Savanyú híres ember	37	Talalaj, talalaj, Tót Lőrinc!	29
Báta vize zihog-zuhog a gáton	21	Tanakajdi, tanakajdi templom tetejére	44
Bödögei dödölle	19	Tollfosztóba' voltam az este	69
Dicsőség, szent áldás, tisztesség	30	Vettem marujánát	43
Doberdónál van egy szomorú fűzfa	51	Végigmentem a tárkányi	45
Duna parton van egy malom	41	Víg örömmel, nagy örömmel – <i>Kodály Z.</i>	35
Ecce neki, dáridom	29	Zavaros a Tisza	37
Egy gyenge kismadár hozzám kezdte járni ...	38		
Elmegyek, elmegyek.	17		
Elvégeztük, elvégeztük az aratást	32		
Erdő, erdő, kerek erdő	47		
Ezerkilencszázhatvannyolcat írunk			
Újévi köszöntő	27		
Ezernyolcszázhetvenhatba'	41		
Él a magyar, áll Buda még	50		
Én Istenem, add megérem	23		
Fel nagy örömrre, ma született	33		
Folyik a víz, áll a part – <i>mari-cseremis z. nd.</i> ...	15		
Ha azt tudnád, amit én	20		
Ha kiindulsz Erdély felől	40		
Három éjjel három nap	28		
Három szent királyok, idejöttünk	27		
Hol jártál az éjjel	24		
Igyál, betyár, múlik a nyár	36		
János, Isten megtartson	26		
Kalapom a Tiszán úszkál	16		

III. A XVIII. század magyar zenéje

Adjon Isten jó éjszakát	60
A két ikszet, tudom, régen meghaladtam	56
Arany ideim folyása	59
A reményhez – <i>Kossovits J.</i>	63
A tihanyi echóhoz – <i>Csokonai</i>	63
Buga Jakab éneke	54
Dal a csikóbőrös kulacshoz – <i>Csokonai</i>	62
Egyik utcán végigmentem	58
Erdőkön, mezőkön járó	56
E világ miolta fennáll	57
Ha te engem szeretsz	59
Ínség bilincsejét kerülő magyarság	55
Jaj, gyöngyvirágom	59
Mars a törökre – <i>Pálóczi H. Á.</i>	62
Nagymajtényi síkon eltörött a zászló	61
Rákóczi-nóta	61
Vessél nekem ágyat falevélből	58
Zöld erdőben, sík mezőben	58

IV. A romantika kora és zenéje

II. Magyar rapszódia – Liszt F.	98	Német Requiem – J. Brahms	122
VIII. h-moll „Befejezetlen” sz. – F. Schubert..	113	Nincsen már több óhajta – Erkel F.	91
A dalnak lenge szárnyán – F. Mendelssohn	120	Nyári csend, te szép – Schumann	115
Adja Isten, hogy a magyar – Kisfaludy S.	69	Ó, esti csillag, tünde fény – Wagner	106
A két gránátos – R. Schumann	116	Ölj meg engemet, Bánk – Erkel F.	89
a-moll mazurka – F. Chopin	119	Rémkirály (részletek) – F. Schubert	112
A nürnbergi mesterdalnokok – Wagner	105	Szentivánéji álom nyitány – F. Mendelssohn ..	121
Árpád vagy te is, vitéz – Erkel F.	92	Szép Istenő! – F. Schubert	110
Ave Maria – Liszt F.	95	Szép örömkönnny ragyogása – Erkel F.	90
Az intézett veszedelem – Csermák A.	80	Tanítóm az éhség – Erkel F.	88
Báthori Mária (részlet) – Erkel F.	83	Tannhäuser (részletek) – Wagner	103
Brankovics György (részlet)	91	Trisztán és Izolda (részlet) – Wagner	105
Csak egy szép lány van – Szentirmay E.	69	Túri vásár sátor nélkül – Blaha L.	73
Cserebogár, sárga cserebogár – Lavotta J.	79	Újvilág-szimfónia – A. Dvořák	127
E-dúr etűd – F. Chopin	119	Úristen, ki nekünk lelket adott – Verdi	108
Egy hangos csermelyt – F. Schubert	111	Úzd el a rémet – Erkel F.	91
Egy kiállítás képei – M.P. Muszorgszkij	123	Verbunkos nóta – Lavotta J.	78
Első magyar társastánc – Rózsavölgyi M.	81		
Eltörött a hegedűm – Dankó P.	72	A századforduló zenéje	
e-moll hegedűverseny, op. 64. – F. Mendelssohn	121	A tenger – C. Debussy	131
Eolhárfa újra zengjék – Liszt F.	99	Bolero – M. Ravel	133
Ereszkedik le a felhő – Egressy B.	73	Pillangókisasszony (részletek) – G. Puccini ...	129
Esz-dúr zongoraverseny – Liszt F.	97		
Ez az én szeretőm – Dankó P.	72	V. A XX. század zenéje	
Éljen hazánk, magyar nemzetünk! – Erkel F. .	93	A kékszakállú herceg vára – Bartók B.	148
Felleg borult az erdőre – Mosonyi M.	101	Áldást, békességet – Bartók B.	144
Forradalmi kórus – M. P. Muszorgszkij	124	Állok künn a tenger partján – Kodály Z.	158
Friss magyar – Bihari J.	76	Bútól szenvedőt, ha látsz – A. Schönberg	135
Fürdik a holdvilág – Petőfi-Egressy B.	69	Cantata profana (részletek) – Bartók B.	147
Ha férfi lelkedet – Erkel F.	87	Concerto (részletek) – Bartók B.	154
Hirhedett zenésze e világnak – Kodály Z. – Vörösmarty M.	95	Forr a világ – Kodály Z.	157
Hol van, hol, szép homlokod – Erkel F.	87	Galántai táncok (részletek) – Kodály Z.	161
Huszárosra vágatom a hajamat	74	Gyere be, gyere be – Bartók B.	152
Húzd rá, cigány – Dankó P.	72	Hajnali leveleken harmat csillog – Kodály Z. ..	158
Ide bátyám, ez a házunk – Erkel F.	92	I like to be in America – L. Bernstein	169
Isten porának adj örök nyugalmat – Erkel F. ..	90	Jeanne d'Arc a máglyán – A. Honegger	139
Jaj, de nagyon régen volt – Bihari J.	76	Meghalok Csurgóért – Bartók B.	151
Kossuth Lajos azt izente	75	Mikoron Dávid – Kodály Z.	159
Körbe, körbe, víg sereg – Ch.F. Gounod	67	Ó, én édes jó Istenem – Bartók B.	150
Lacrymosa – Verdi	107	Ragtime – Scott Joplin	167
Les Préludes – Liszt F.	96	Swanee – G. Gershwin	168
Magyar nemzeti ének – Schreiber	70	Tempus est iucundum – C.Orff	140
Magyar táncok – J. Brahms	122	Tölgyes bucka tövibe – Bartók B.	145
Majd alszom én – Verdi	108	Zúgj, hullám – spirituale	167
Menyegzői tánc-polka – B. Smetana	126	Zsoltárszimfónia – I. Sztravinszkij	137
Mint a fecske, repülj messze – Verdi	109		
Mint száműzött, ki vándorol – Erkel F.	86		
Mint tolvaj szarka – Erkel F.	89		
Moldva téma – B. Smetana	126		